

O ARMENSKO-HRVATSKIM KONTAKTIMA

Vinicije B. LUPIS
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar –
Područni centar Dubrovnik, Dubrovnik

UDK: 929(497.5 Dubrovnik=19)
Prethodno priopćenje

Primljeno: 12. 2. 2008.

Dubrovnik je kao važno trgovačko središte između Istoka i Zapada bio stjecištem različitih naroda i kultura. Među brojnim strancima u Dubrovniku su boravili i Armenci. Posebna poveznica Dubrovnika i Armenije jest i kult gradskoga zaštitnika sv. Vlaha iz armenske Sebaste, uz starije gradske zaštitnike sv. Zenobija i sv. Zenobije, koji potječu iz Male Armenije, kao i kult Četrdeset sv. mučenika iz Sebaste. Od dubrovačkih Armenaca, većinom trgovaca, u povijesti je ostala zabilježena kao najpoznatija osobnost Giura Baglivija – Armena. Dubrovčanin, nadbiskup Rajmund Jelić, bio je vjerskim poglavarom početkom XVIII. stoljeća katoličkih Armenaca u Maloj Aziji i dopisivao se je s opatom Mehitarom – utemeljiteljem katoličkog armenskoga reda mehitarista. Najvažnija poveznica Armenaca i Hrvata je isusovac Josip Marinović iz Perasta; on je napisao prvu povijest Armenaca na Zapadu, položivši tako temelj suvremenom istraživanju armenske povijesti u Europi. Dubrovčani su tijekom XIX. i početka XX. stoljeća održavali kontakte s Armencima, pa tako 1902. nadbiskup Sebaste dolazi u Dubrovnik. Zanimanje Dubrovčana za rodni grad svojega zaštitnika je konstantno, i traje do naših dana, svjedočeći o neprekinutoj duhovnoj vezi koja spaja hrvatski i armenski narod.

Ključne riječi: Armenci, sv. Vlaho, Josip Marinović, Rajmund Jelić, Mehitar, Smirna

✉ Vinicije B. Lupis, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar –
Područni centar Dubrovnik, Od Kaštela 11,
20 000 Dubrovnik, Hrvatska.
E-mail: vinicije.lupis@du.t-com.hr

Dubrovnik, kao važno trgovačko središte između Istoka i Zapada, oduvijek je bio spojnicom tih dvaju svjetova. Valja posebnu pozornost usmjeriti na dubrovačke stare svece zaštitnike: sv. Zenobija i sv. Zenobiju iz Cilicije – Male Armenije, te novi-

ji kult – sv. Vlaha (*Sourp Vlasi*) i Četrdeset mučenika iz Sebaste u Velikoj Armeniji. Dubrovnik, kao ni jedan drugi grad u zapadnoj katoličkoj ekumeni, ima tako duboko ukorijenjene armenske svece zaštitnike u svojim duhovnim temeljima. Sveti Vlaho, biskup Sebaste u Armeniji, umro je mučeničkom smrću 316. godine za vrijeme cara Licinija, a samo mjesec dana nakon toga mučena su četrdesetorica rimskih legionara, što će biti jedan od službenih blagdana Dubrovačke Republike (Skurla, 1871.; Jurić, 1921.; Cvjetković, 1916.; Gjivanović, 1910.a, 15-17; Gjivanović, 1910.b, 118-119). Najpoznatija zlatarska umjetnica, moćnik u gradu Dubrovniku, jest glava sv. Vlaha – *Caput s. Blasii* – nastala u carskoj carigradskoj radionici (Lupis, 2005., 129-148; Belamarić, 2001.). Po dubrovačkoj tradiciji, taj se moćnik nalazi sve od 1026. godine u Moćniku dubrovačke prvostolnice. Dubrovački kroničar Nikola Ranjina (oko 1490. – nakon 1577.) u djelu *Annales Ragusini Anonymi* tvrdi da su Dubrovčani izabrali sv. Vlaha za svojega parca godine 971., a nakon toga nabavili su njegove moći. Po mišljenju dubrovačkoga kroničara Milecija, 1012. godine najprije su nabavljene moći cilicijskoga biskupa i mučenika Zenobija i njegove sestre Zenobije, pak su one uz psalme i sa svim častima pohranjene u dubrovačkoj prvostolnici. Dolazak moći sv. Vlaha zbio se, po lokalnoj tradiciji, u vrijeme romejskoga cara Konstantina VIII. (1025. – 1028.), nasljednika velikoga Bazilija II., koji je učvrstio granice Carstva mačem i diplomacijom. Posljednji moćnik sv. Vlaha darovao je despot Moreje Toma Paleolog 1459. godine. Jednako tako valja spomenuti da je uz središnji državni kult sv. Vlaha, čije je slavljenje propisano državnim ceremonijalom, jednako tako u Stonskim odlukama iz XIV. stoljeća unesen i blagdan štovanja Četrdeset sv. mučenika (armenski: *Karasoun Mankounk*) iz Sebaste, mučenih ni mjesec dana nakon sv. Vlaha. Taj kult bio je vojničke naravi i raširen je kao kult vojnika u borbi protiv nevjernika u istočnim provincijama Bizantskoga Carstva.

Veze Dubrovčana i kršćana u Carstvu bile su vrlo intenzivne i često su Dubrovčani uzimali u zaštitu pripadnike brojnih istočnih denominacija¹ (Lupis, 2003.). Postojanje dubrovačkih kolonija i njihovih bogomolja daleko od domovine i među pripadnicima drugih vjera i denominacija omogućilo je međusobno prožimanje i bolje upoznavanje. Jednako tako, trgujući na Levantu, dubrovački trgovci mogli su doći u posjed umjetnina koje su bile u armenskom vlasništvu, pa se u dubrovačkom Dominikanskom samostanu čuvao moćnik armenskoga kralja Takavora.

U samom Dubrovniku i susjednoj Korčuli živjeli su i katolički Armenci. U Arhivu Dubrovačke biskupije u Dubrovniku čuva se i arhivski fond Korčulanske biskupije, gdje je među nesređenim spisima sačuvan izvanredno zanimljiv spis o

sklapanju braka jednog Armenca i Talijanke iz Catanije u gradu Korčuli.² Korčulanski biskup Vicko Kosović (1735. – 1761.), (Lupis, 2000., 19-127) u kolovozu 1759. vodio je crkveni postupak o utvrđivanju slobode sklapanja braka Armenca Aleksandra Ogasappa,³ Chircorova sina, armenskoga katolika krštenog u crkvi sv. Marije u gradu Arabchieru⁴ u Armeniji. Mladi Armenac bio je nastanjen u Peri, gdje mu je živio otac obrtnik, iz koje se iselio s dvanaest godina kako bi stupio u službu princa Di Villa Franca kao svirač roga u lovu, potom je stupio u službu vojvode Di Santo Stefano. Aleksandar Ogasapp bio je šest godina u službi mletačkoga doktora Gaetana Gillija, a u koju je stupio u Messini. Među ispitanicima armenskoga glazbenika bio je i njegov kolega sicilijanski glazbenik Antonio Angiolov Savajino iz Palerma i brat buduće Armenčeve supruge Eleonore Michelangelove Monaco iz Catanije – Pietro. Korčulanski biskup imao je delikatnu zadaću da izvrši detaljan izvid bračnoga stanja ovih stranaca nastanjenih u Korčuli. Mladoženja i mlada bili su u službi lutajućega mletačkog kirurga Gaetana Gillija, a izrađivali su balzame i ljekovite obloge. Eleonoru Monaco uzela je u službu kada je imala jedanaest godina liječnikova sestra, Anna Maria, da bi je potom pokćerila. Stoga je mletački liječnik poradi delikatnosti svojih godina (44) i nekrvnoga srodstva morao biti ispitan, isto tako i mladenkin brat glazbenik sa Sicilije, jer se moralo utvrditi mladoženjino slobodno stanje. Najzanimljiviji dokument u spisu jest potvrda armenskoga katoličkog biskupa Atanzija Merosa Romagle (Carigrada) od 15. XI. 1758.⁵ Ovaj arhivski dokument iz Korčule pružio je zanimljiv pogled na kretanje Armenaca u hrvatskim krajevima i kako je taj napaćeni narod nalazio izlaza da pronade bolju sudbinu na Zapadu.

Kao ilustrativan primjer dubrovačko-armenskih veza treba poslužiti sastavljanje oporuke 24. travnja 1662. u Dubrovniku Simona Joannisa Baptistae Armena *de Spar(e)an Armeniae*. Taj armenski trgovac bio je nastanjen u kući Dubrovčanina Zaharije Barabanta. Njemu i njegovoj ženi Kati on ostavlja svoje uporabne predmete, a njima i trgovcu Mihi Boškoviću ostavlja bale engleskoga i ankonitanskoga platna kako bi namirio njihovu pomoć. Ostatak novca dobiven prodajom bala platna namjenjuje svojem nasljedniku Kunanu (Ivanu) u Mlecima.⁶ U arhivskoj seriji oporuka dubrovačkih građana 20. listopada 1694. spominje se Kata, kći Andrije Batine s Lopuda, koja je bila žena pokojnog Antuna Armenca.⁷

O živim trgovačkim vezama s armenskim trgovcima govori i ugovor sklopljen s dubrovačkim patrunom galijuna *Presveto Trojstvo* – Đurom Markovim Dubrovčaninom od 9. kolovoza 1595., s jedne strane, i s Omerom Hassanouicem i Hagi Husainom iz Xoccie (Foče), Husein Turcom da Ciaonich (Čaj-

niče), Ibrahim Turcom iz Mostara i Minasom Armencom za prijevoz robe u Mletke, s druge. Vrlo je zanimljivo kako dubrovački notar pri sklapanju ugovora razlikuje Turke i Armenca, koji je također bio osmanski podanik, jasno razlikujući: "(...) et predictis Turcis et Armeno (...)".⁸ O nastradalim armenskim trgovcima kraj otoka Koločepa svjedoči podatak iz oporuke dubrovačkoga trgovca Ivana Krstitelja Vlajkija.⁹

Među Armencima u Dubrovniku bilo je i orguljaša, pa je tako spomenut Jakov Đurov Armeno kako popravlja orgulje.¹⁰ Tu je riječ o stricu glasovitoga liječnika triju papa – Đura Armena – Baglivija¹¹ (Gjivanović, 1907., 779-781, 886-888; Grmek, 1997.), starijem bratu njegov oca Vlaha (Grmek, 1997.). U spisima Dubrovačke kancelarije od 31. svibnja 1572. spominju se: Joanne Daud Armeno, Cruce Simonis Armeno, Thomasi Eusebii Armeno, i Bali Georgii Armenus. Njihova je djelatnost bila trgovina suknom.¹² Sličnih primjera koji bi ilustrirali trgovačke veze zacijelo bi se našlo još.

Uz trgovačke veze bilo je i kulturnih i vjerskih. Tako je Dubrovčanin fra Vice Kelez (Mlini, 1834. – Napulj, 1895.) bio osnivač misije i biskupije Maražsac i Anitab u Armeniji za Armence katoličkog obreda. Po želji jeruzalemskoga latinskog patrijarha preveo je *Katekizam* s talijanskoga na turski jezik za Armence katoličkog obreda (Peić, 1985., 226-227).

Armenski katolici nisu smjeli imati vlastitih crkava i u svim poslovima bili su podvrgnuti patrijarhatu u Carigradu, kojeg je postavljao sultan. Valja znati da su Armenci od XII. stoljeća dolazili u kontakt s Katoličkom crkvom, poglavito s križarskim državama, poput Kneževine Edese ili Antiohijskoga vojvodstva, a najuže su se veze ostvarile u Kraljevini Ciliciji (*Armenia Minor*), osnovanoj nakon pada Bagratidskoga Kraljevstva. Brojni križarski velikodostojnici ženili su se pripadnicama armenskoga plemstva, a cilicijsko se plemstvo služilo latinskim i francuskim jezikom. Osnivanjem armenskoga kraljevstva u Ciliciji armenski se katolikos preselio 1294. u Ciliciju, u grad Sis. Cilicijsko je kraljevstvo nakon pada svih kršćanskih država na Levantu ostalo osamljeno i izolirano, a njegov posljednji kralj bio je Levon VI. (1374. – 1393.) iz dinastije Lusignana, koja je naslovno vladala Cilicijom do 1464. godine, kao kraljevstvom Cipra, Jeruzalema i Armenije.

Kralj Levon V. (1320. – 1341.) iz dinastije Hethumida, u izvanredno teškom trenutku nadiranja agresivne memelučke države, zatražio je pomoć sa Zapada; nudeći crkvenu uniju, sklopio je savez s francuskim kraljem Filipom V. Liberalna struja Armenske crkve podržavala je taj "latinski pokret". Na Ekuzenskom koncilu u Firenci 22. studenog 1439. potpisan je dokument "Exultate Deo" o crkvenoj uniji s Armenskom apostol-

skom crkvom. Potpisivanje tzv. Firentinske unije izazvalo je razdor među Armencima. Oni koji su se protivili uniji izabrali su 1441. novoga katolika, koji se vraća u Veliku Armeniju, u prvotno crkveno središte Ečmiadzin. Katolikos u Ečmiadzinu ostao je uvijek prvi i općeprihvaćeni duhovni poglavar Armenaca. Godine 1311. od katolikata Cilicije odvojio se Armenski patrijarhat Jeruzalema, a 1461. nastao je zaseban Armenski patrijarhat Carigrada. Papa Benedikt XIV. potvrdio je 1742. prijašnjega armenskog biskupa Abrahama Ardzivana (1679. – 1749.) patrijarhom Cilicije – dakle poglavarom armenskih katolika u južnim područjima, a sjeverna područja ostala su podređena latinskom apostolskom vikaru Carigrada.

Papa Pio VIII. uspostavio je 1830. Armensku katoličku nadbiskupiju za armenske katolike u Turskoj. U Rimu je 1883. utemeljen poseban Armenski kolegij za izobrazbu armenskoga katoličkog klera. Proces ujedinjavanja crkava završen je 1831. godine, kad je Turska proglasila slobodu organiziranja i ispo- vijedanja Armenske katoličke crkve.

Do toga je vodio dug i trnovit put, a za trajanja Kraljevine Cilicije i po njezinu padu bio je intenzivan rad dominikanaca i franjevaca na Levantu. Dominikanska misija u Armeniji utemeljena je 1320. godine, a ovaj dominikanski ogranak nazvan je Ujedinjena armenska braća (Boase, 1978.; Stewart, 2001.).

O živim trgovačkim vezama Dubrovnika i Kraljevine Cilicije govori i činjenica da se u knjizi osmoj i glavi 55. Statuta grada Dubrovnika 1272. godine zabranjuju kolanje nevaljalih folara iz Armenije pri čemu se misli na folare Kraljevine Cilicije.¹³

Dubrovački nadbiskup Rajmund Gallani (Jelić) (1722. – 1727.) bio je nadbiskupom Ankare i apostolski vikar Carigrada (Lupis, 2002., 123-134.; Lupis, 2007., 113-125). Dubrovčani su vrlo često obnašali visoke crkvene položaje na teritoriju Osmanskoga Carstva zbog svoje vezanosti za Osmanlije od tri i pol stoljeća (Božić, 1952.; Foretić, 1980.). Dubrovačka Republika štitila je katolike u Osmanskom Carstvu i održavala niz katoličkih crkava o svom trošku, poput crkava u Galaciji, Dri- nopolju (Edirne), Smirni, Sofiji, Silistriji itd. (Miović, 2003.). Među crkvenim dostojanstvenicima valja spomenuti bar nekoliko; apostolskoga vikara u Carigradu (1749./56.) i nadbiskupa Soluna Nikolu Pugliesija – prije biskupa Nikopolja, nadbiskupa Larise Vlaha Paolija, apostolskoga vikara u Carigradu i nadbiskupa Kartagene, Frana Jeronima Bonu.

U Arhivu Dubrovačke nadbiskupije sačuvana je kopija izvješća ureda Propaganda Fide iz travnja 1720. godine pri pastirskom pohodu nadbiskupa Rajmunda Galanija katolicima Male Azije i grčkih otoka. Izvješće rječito govori o problemima

ma armenskih katolika, o kojima će poslije biti riječi. Kako se vidi, Rajmund Jelić zalagao se kod velikoga vezira kako bi on naredio armenskom patrijarhu da dopusti katolicima (iz nužde) obavljati obrede u njegovim crkvama. Rajmund Jelić zaprimio je kopiju pisma oca Mehitara (armenskoga monaha iz Sebaste koji je 1717. utemeljio mehitaristički red u Mlecima na otočiću San Lazaro u Mlecima), u kojemu se govori da armenski katolici mogu samo u opasnosti obavljati obrede u neujedinjenoj armenskoj crkvi.

U Državnom arhivu u Dubrovniku čuvaju se dvije barokne grafike povezane s tim armenskim katoličkim redom. Na jednoj od njih prikazan je svetac kako kleči ispred Bogorodice s Kristom, a ispod su stihovi pjesnika Grigora Narekacyja; na drugoj je u biskupskoj odjeći prikazan sv. Jakov sa svojim samostanom ispod planine Ararata, na kojoj se nalazi Noina arka. Inače, taj je samostan stradao u jednom od potresa u XVIII. stoljeću.¹⁴

Carigradski dominikanci s vikarom fra Pietrom Antonijem Baggionijem iz Galacije, fra Davidom dominikanske provincije Perzije i don Petrom Armencem, rodom iz Poljske, opsluživali su armenske katolike sve do njihove kolonije u Beogradu. U Galaciji je tad boravio i Don Pietro di Caffa, kojemu su roditelji armenski katolici rođeni u Kraljevini Poljskoj, a opsluživao je svoje katoličke sunarodnjake u Carigradu uz više armenskih dominikanaca i isusovaca. Izvješća nadbiskupa Jelića puna su opisa teškoga stanja, stalnoga straha od nasilne smrti i pogibije svake vrste tijekom vizitacije Male Azije i grčkog otočja. Nadbiskup Jelić tijesno je surađivao i s nadbiskupom Zmajevićem.¹⁵

Poslije ovoga šireg eskursa o nastanku armenskih katolika – situacija u XVIII. stoljeću bila je gotovo nesnošljiva, premda su armenski katolici imali dopuštenje Sv. Stolice da mogu primati sakramente u crkvama Apostolske crkve i držati se nekih običaja specifičnih za monofizitsku Armensku apostolsku crkvu. U Katoličkoj crkvi, međutim, postojalo je i oprečno mišljenje o takvu stavu.

No najvažnija osoba povezana s hrvatsko-armenskim odnosima jest isusovac Josip Marinović, rođen 1741. godine u nedalekom gradu Perastu. Školovao se u Ilirskom kolegiju u Loretu te u Rimu, a predavao je na gimnazijama u Livornu, Viterbu i Fermu. Nakon ukinuća isusovačkoga reda boravi u rodnom Perastu i potom odlazi k svom bratu trgovcu u Mletke. Od 1785. predaje u samostanu S. Stefano u Mlecima, a na glasu kao erudit i govornik privukao je pozornost bogatoga armenskoga bankara markiza Giovannija Serposijana (de Serpos), koji je godinama pokušavao pomoći armenskim katolicima u njihovu teškom položaju u Osmanskom Carstvu.

Markiz Serpos uzalud je nastojao u Rimu zaštititi armensku katoličku zajednicu, pa je zamolio Marinovića da napiše teološko-pravnu raspravu u njihovu obranu; nju je markiz Serposijan objavio o svojem trošku i pod svojim imenom te ju je posvetio rimskoj Kongregaciji za širenje vjere: djelo nosi naslov "Dissertazione polemico-critica sopra due dubbi di coscienza concernenti gli armeni cattolici.../Polemičko-kritička rasprava o dva slučaja savjesti armenskih katolika" (Mleci, 1783.). Jedan primjerak te rasprave, bogato uvezan u kožu sa zlatotiskom, ali bez grafike s armenskim natpisom, koja je otrgnuta, čuva se u Arhivu nadžupe sv. Nikole u Perastu; tu mu se čuva i portret, a u Arhivu župe sv. Eustahija u Dobroti cjelovita je rasprava s uvodnom grafikom. Sva ostala djela još mu se i danas čuvaju na Perastu.

Autor Marinović dokazuje u svojem djelu da armenski katolici mogu obavljati obrede u neujedinjenoj crkvi, za što su imali papinsko dopuštenje, nazočiti sv. misi po armenskom obredu, davati milostinju, slaviti neke blagdane po staromu armenskom kalendaru, a da pritom ne potpadnu pod crkveni sud. Za potvrdu iznesenoga Marinović je podastro mnogo dokaza iz crkvenoga prava, teologije i papinskih dokumenata. Ovo je djelo imalo vrlo pozitivan odjek, ali i negativan sud Sveučilišta u Sieni.

U ovu raspravu bio je uvučen i hvarski biskup i dominikanac Ivan Dominik Stratico, koji piše spis uz obranu isusovca Benedetta Tetama 1786. pod nazivom "Risposta al signor Abbate Paolo Marcello del Mare". Tijekom toga teološkog sukoba Marinović je sastavio opširno trodijelno djelo s više od 1600 stranica, također 1786. objavljeno pod Serposovim imenom, pod nazivom "Compendino storico di memorie cronologiche concernenti la religione e la morale della nazione Armena.../Povijesni pregled kronoloških uspomena o vjeri i moralu armenskog naroda".

U tom djelu autor donosi: zemljopisni prikaz Armenije, pregled političke i crkvene povijesti Armenaca, povijest njihovih katolikosa i koncila, pregled običaja i drugih društvenih i vjerskih pitanja. Marinović je preko markiza Serposa došao u dodir s mnogim, do tada na Zapadu nepoznatim, armenskim izvorima i ispravama. Marinovićeva osnovna teza u toj opsežnoj trodijelnoj raspravi jest kako je Armenska crkva, unatoč pojedinačnim zabludama i pogreškama, od starine sačuvala katolički karakter. Markiz Serpos u predgovoru tvrdi da je prijašnje i to djelo napisao učeni teolog, njegov prijatelj, koji nikako ne želi da se otkrije njegovo ime. Premda Marinovićev i Serposov trud nije odmah urodio plodom, on je bez sumnje utjecao na konačno crkveno i političko rješenje

pitanja armenskih katolika, kad je nakon dugotrajnih diplomatskih pregovora Vatikan uz pomoć Austrije i Rusije uspio postići priznanje armenskih katolika i osnivanje njihove mitropolije u Carigradu 1830. godine, kako smo već ranije spomenuli. Marinović potkraj života dobiva priznanje – pošto se odrekao biskupije u Kotoru, papa Pio VII. učinio ga je 1800. teologom pentencijarom u Vatikanu, ali je on uskoro 1801. preminuo u Il Gesu' u Rimu. Josip Marinović bio je posebna pojava u hrvatskom narodu, osoba koja je nastavila djelo dubrovačkih prethodnika na polju obrane prava armenskih katolika, zauzimajući se za što bolje razumijevanje kršćana Istoka i Zapada, ali i za jedinstvo kršćana. Marinović je bez sumnje osobnost ispred svojega vremena, ali je, kao i Giuro Baglivi, bio vezan uz isusovački red (Appendini, 1811.; Bašić, 1833.; Korade, Aleksić, Matoš, 1993.; Butorac, 1999.a, 1999.b). I danas se u svetištu Gospe od Škrpjela čuva Marinovićev portret, koji ga prikazuje kao mršava muškarca istaknuta nosa, u naslonjaču sa stolićem na kojemu se nalaze knjige koje je napisao. Portret je naslikan u Rimu (Mihaliček, 1991./1992., 54).

Teško stanje Armenaca nastavilo se i u XIX. stoljeću. I u tom teškom stanju armenske biskupije tražile su izlaz u unijatstvu sa Sv. Stolicom, jer su očekivali barem kakvu-takvu zaštitu. Nadbiskupija u Mardinu postaje 1854. sjedinjenom pod nadbiskupom Josephom Ferrabianom, Diarbekir nadbiskupija pod Jacobom Bahdarianom 2. VII. 1850., Alexandria u Egei 1850. pod Paulom Acderianom, nadbiskupija Amasia 1864. pod Ignatijem Kalibgianom, Neo-Caesarea (Tokat) 24. XII. 1854. pod Arseniosom Hangiaraghianom, nadbiskupija Sebasta već 1844., a od 23. V. 1858. pod Nersisom Halebianom, Malatia (Melitena) 7. IV. 1861. pod Leom Kurkorianom, Marach (Marasac) 31. VII. 1842. pod Petrusom Apelianom, Caesarea 2. VI. 1850. pod Joannesom Hagianom, Jerusalem 13. V. 1855. pod Michaelom Alexandranom i Adana 1827. pod Stephanom Holadianom. Upravo u ovoj nadbiskupiji bila je sedisvakancija od 1862. do 1869. tijekom pokolja Druza nad kršćanima u Libanonu.

U Armenskoj ujedinjenoj crkvi u Carigradu od 6. VII. 1830. stoluje u Anciri od 30. IV. 1850. nadbiskup Antonius Scisnan, u Artuinu od 30. IV. 1850. Timotheus Astorgi, u Bursi od 30. IV. 1850. Gregorius Bahadur, u Erzerumu od 1855. Johannes Salviani, u Karputhu od 1865. Stephanos Israelian, a od 30. IV. 1850. u Trebisondu (Trapezunt) Joseph Arachial. Dubrovčanin fra Vice Kelez (Mlini, 1834. – Napulj, 1895.) bio je osnivač misije i biskupije Mara'sac i Anitab u Armeniji za Armence katoličkog obreda. Po želji jeruzalemskoga latinskog patrijarha, preveo je *Katekizam* s talijanskoga na turski jezik za Armence katoličkog obreda (Gams. P. P. B., 1931.).

Postoji još jedna posredna kulturna veza u hrvatsko-armenskim odnosima, ako podrazumijevamo Đura Armena Baglivija kao spojnicu tih udaljenih naroda i kultura. Dubrovčanin Baglivi bio je po ocu armenskoga podrijetla i izvorno prezime glasilo mu je Armeno. Talijanski barokni slikar Carlo Maratta (1625. – 1713.), hrvatskoga podrijetla, naslikao je više slika u crkvi sv. Ignacija u Dubrovniku i u isusovačkom samostanu, ali i danas nestali portret Đura Armena Baglivija (1668. – 1707.), (Gliubich, 1856.) profesora i liječnika Inocenca XII. iz 1695. i pape Klementa XI. iz 1700. godine. U lyonskom izdanju Baglivijeva djela *Opera omnia medico – practica et anatomica* iz 1704. godine otisnuta je Marattina grafika Baglivijeva portreta sa zanimljivom posvetom ispod portreta, u kojoj se navodi da je portret nacrtao i darovao svom prijatelju Bagliviju. U kasnijim izdanjima Baglivijeva djela pojavljivat će se banalizirane inačice toga portreta. Prijateljstvo znatno starijega Maratte s Baglivijem vjerojatno se temeljilo na dalmatinskom podrijetlu, skromnim materijalnim počecima i isusovačkom odgoju. Ta zanimljiva kulturna veza svjedočila je o povezanosti osoba marginalnoga podrijetla koji su svojim samoprijegornim radom i talentom izborili svoj položaj u rimskom društvu svoja vremena (Tomić, 2006., 77-84).

U XIX. i XX. stoljeću, kad Dubrovnik postaje perifernim gradom Habsburškoga Carstva, označen je prekid sa stoljetnim položajem Dubrovčana kao povlaštene katoličke nacije u Osmanskom Carstvu, koja je branila položaj katoličke zajednice u Carstvu. Nakon propasti Dubrovačke Republike brojni njezini građani ostali su na području Osmanskog Carstva, dijeleći sudbinu tada brojnih kršćanskih zajednica u Maloj Aziji. Tako je u Smirni 1718. godine, nakon izгона dominikanaca iz Perzije, utemeljen samostan armenskih dominikanaca i crkva sa župom Gospe od Rozarija, koje su Armenci vodili sve do 1813. godine. Godine 1903. sagrađena je nova crkva u kojoj je zabilježeno kao prvo vjenčanje ono Marije Ninković – Hrvatice iz Smirne. Posljednja osoba koja je pohodila naše sunarodnjake u Smirni bio je o. Petar Vlašić 1936. godine, a svoje uspomene opisao je u putopisu *U gradovima Apokalipse*, tiskanom u Slavonskoj Požegi 1938. godine.

Petnaestak godina prije imamo Dubrovčanina Karla Rusija, koji je u svojoj oporuci od 6. lipnja 1920., sastavljenoj u Smirni (današnji Izmir), dvije godine prije uništenja toga cvatućega grada ostavio svom kumčetu – Armenki Anđeli Karolini Ballian iz Djihana u Adanskom vilajetu – 300 turskih lira i zlatni lanac (Lupis, 2004.). U crkvi sv. Jurja u Galaciji bilo je sjedište "Dalmatinskoga dobrotvornog društva sv. Blaža", utemeljenoga 20. kolovoza 1913., a do te godine postojala je u Carigradu "Dalmatinska bratovština sv. Blaža", osnovana 1900. go-

dine, i u njezinu članstvu bio je cijeli niz armenskih katolika, poput Giovannija Kutchukiana (Šišević, 1960., 1-19).

Vrlo su bile važne crkvene veze Dubrovnika s Armenima, a one se mogu pratiti sve do XX. stoljeća, kada se zbio pogrom Armenaca u Maloj Aziji. No najvažniji događaj u armensko-dubrovačkim odnosima bio je dolazak armenskoga nadbiskupa Sebaste 30. srpnja 1902. u Dubrovnik. *List Dubrovačke biskupije* donio je vijest o tom događaju:

"Na 30 srpnja parobrodom talijanskim 'Peuceta', stiže iz Rima Pres. Prep. Isak Hadžan, nadbiskup Sivasa u Armeniji, ili bolje stare Sebaste, stolice nigda dosta proslavljenog našeg parca sv. Vlaha. Na putu ga je pratio tajnik, veleučeni armenski svećenik. Obavješćeni da nam dolazi nasljednik na stolici sv. Vlaha, obavješćeni da je on ugledan muž, vrlo biskup, pri-pusti pregalac na dobro kršćanluka, svi pohitasmo na priček. Odaslanici kapitula odoše ga na parobrod uzeti, a kapitulo i kler mirski i redovnički u odsuću Pres. Prep. G. Biskupa dočeka ga na luži lučkog Ureda. Starac sijede brade, puki sv. Vlaho, uz odlijeganje zvona stigne, te ga preč. G. Prepozit vit. Alibranti pozdravi sgodnom besjedom, kojoj srdačno odvrati g. Nadbiskup. Kad opočine ponovo mu kler ode na poklone i pošalje mu u večer glazbu, da ga pozdravi. On ostane nekoliko dana, i svud je veliko mnoštvo pridolazilo da gleda armenske obrede. On nam spomene veliku svetinju našu, grob Parca našega, izusti želju, da bi otkupio tu dragocjenost iz ruka nevjernika, i gradski se je kler zauzeo i još će se zauzeti, da se ta plemenita i sveta želja izvrši. Osobitim počastima i poklonstvom otpraviše presvijetloga na polazak u Pariz. Iz Pariza on je poslao kaptolu u fotografiji vjeran snimak groba sv. Vlaha, kakav je danas, na što mu iz duše hvala. Veliki i slavni sv. Vlaho, osobiti naš parac, nadahnuo pravovjerni naš puk, da svojim doprinosom otkupi alem kamen u Sebasti, grob našeg milog Svetitelja."¹⁶

Katolička armenska zajednica u Sebasti dobila je 1844. i svojega biskupa, čiji naslov danas čuva katolički armenski nadbiskup Adane u Turskoj (Skurla, 1871.). Teška sudbina armenskoga naroda stradalog u velikom genocidu 1915. snašla je i sv. Vlaha. Kamenu se svečev sarkofag u Sebasti nalazio na izvornom mjestu do 17. V. 1943., kada su ga Turci premjestili u mjesni muzej, a crkvu sv. Vlaha (*Agios Blassios*) u središtu Sebaste oni su srušili 1950. Prije toga, tj. 1923., prognali su posljednje grčke i armenske obitelji iz grada, ujedno srušivši tad veću crkvu sv. Vlaha. Tako su okončali tisućljetni proces uništavanja kršćana na prostorima Velike Armenije (Lupis, 2003.; Bach, 2000.). Usprkos desetkovanju hrvatskih zajednica po gradovima Levanta, u kojima su Dubrovčani brojem prednjačili, interes Dubrovčana za mjesto iz kojega potječe sv. Vlaho nije prestajao i on seže do naših dana, kad se tražio uništeni grob sv. Vlaha u turskom Sivasu (Banac, 1994.; 130-133).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
 GOD. 18 (2009),
 BR. 1-2 (99-100),
 STR. 203-217

LUPIS, V. B.:
 O ARMENSKO...

Kao zaključak treba istaknuti da je Dubrovnik, kao grad koji je pod zaštitom dvaju armenskih biskupa – liječnika i Četrdeset mučenika iz grad Sebaste – stoljećima bio duhovno povezan s Armenijom, zemljom koja je ostala kao posebna fikcija u svijesti Dubrovčana. Posebna naklonost prema Armenima kao sunarodnjacima dubrovačkoga parca bila je i ostala svojevrsnom konstantom u hrvatsko-armenskim kulturnim odnosima. Ovaj rad mogao bi se završiti stihom Ilije Crijevića (1463. – 1520.) iz njegova djela "Život božanskog Vlaha": *Bi-skupe sjajni, kojeg krasi mitra Sebaste*.¹⁷

LIKOVNI PRILOZI

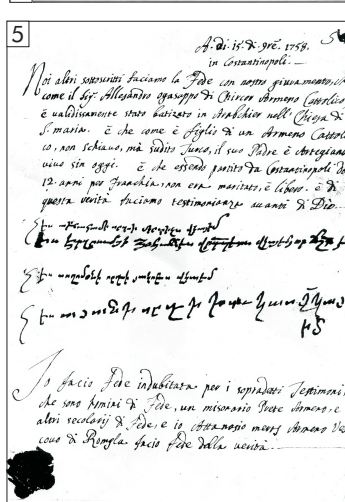
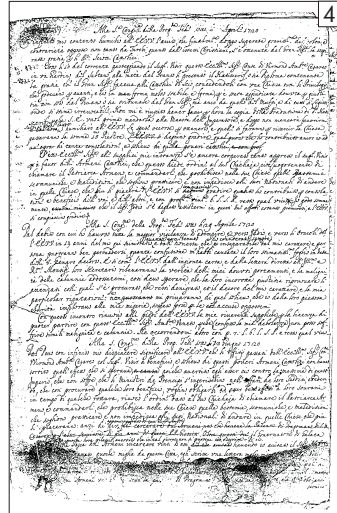
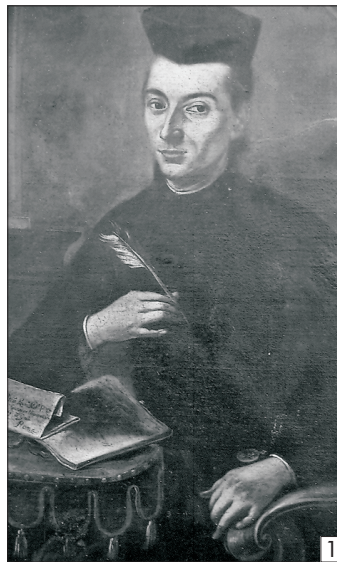
1 Portret Josipa Marinovića, nepoznati majstor, Rim, početak XIX. st., Gospa od Škrpiela pred Perastom

2 Grafika Carla Maratte iz djela *Giura Armena Baglivija Opera omnia medico – practica et anatomica* iz 1704. godine, koja prikazuje samog autora

3 Barokna grafika, Mleci, XVIII. st., sv. Jakov Stariji

4 Naslovnica izvješća Rajmunda Galanija/Jelića o stanju Armenaca katolika iz travnja 1720. godine iz Arhiva Dubrovačke biskupije

5 Potvrda o slobodi vjenčanja Aleksandra Ogasappa, Carigrad, 15. IX. 1758.

BILJEŠKE

¹ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), Rukopisna ostavština don Nika Gjivanovića (dalje RO), br. 107.

² Nažalost potvrdu ovoga vjenčanja u matici vjenčanih grada Korčule iz 1759. nećemo nikada saznati zato što u matici vjenčanih od 1738. do 1761. nedostaje jedan svežanj, upravo za 1759.

³ Stari je armenski oblik prezimena bez dočetka -ian.

⁴ Današnji Darbachier u Armeniji.

⁵ Arhiv Dubrovačke nadbiskupije (dalje ADN) – Arhiv Korčulanske biskupije (dalje AKB), br. 45-50., 1758./59.: " A. Di. 15. di 9re. 1758. in Constantinopoli. Noi altri sottoscritti facciamo la Fede con nostro giuramento, che come il Sig. Allesandro Ogasappo di Chricor Armeno Cattolico, è ualidissamente stato batizzato in Arabchier nell'Chiesa di S. Maria. È che come è figlio di un Armeno Cattolico, non schiauo, mà sudito Turco, il suo Padre è Artegiano uiuo sin oggi. È che essendo partito da Constantinopoli da 12. anni per Franchia, non era maritato, è libero. È di questa verità facciamo testimonianza auanti di Dio.

(ovdje donosimo latinčku transkripciju armenskog teksta kojeg je izradila Naria Astartjan Wele)

jes (...)vordi mkrtićs vkajem

jes Erzrumci Hovanes vkajem, vor gjište

jes Solomoni vordi Gjakobs vkajum em

Es Anund vor du jes kaskac čka (...)

Io facio fede indubitanza per i sopradetti Testimoni, che sono homini di Fede, un misionario Prete Armeno, e altri secolarj di fede, e io Attanasio meros Armeno Vescouo di Romagla facio fede della uerità."

⁶ DAD, Testamenta notariae (dalje T. N.), 10.1, 66 (1658.-1663.), 90-90'

⁷ DAD, T. N., 10.1, 72, 43 – 43'

⁸ DAD, Diversa Notariae (dalje DN), XXVI, 128 (1595. – 1597.), 49'.

⁹ DAD, T. N. 10.1, 65 (1651. – 1658.), str. 208' – oporuka Ivana Krstitelja Vlajkija (Lasso all'Ospitale dei poveri alle Pille una sol volta ducati quindici simil i dichiaro, che del ritratto elle robbe di conto gl'Armeni naufragati sotto il scoglio Calamotta, si trovano in poter mio ducati uinti...).

¹⁰ DAD, Chiese e Monasteri, XIV, 17, 30, 33.

¹¹ U ovom izdanju Baglijeva djela je cjelokupna bibliografija i biografija ovoga velikog liječnika dubrovačkoga podrijetla sa svim podacima o njegovoj obitelji armenskoga podrijetla.

¹² DAD, Diversa Cancelariae (dalje D.c.), XXV, 157 (1571. – 1572.), 132-133.

¹³ Usp. Statut grada Dubrovnika, 459.

¹⁴ DAD, Nesređena grafička građa koja potječe iz obitelji tiskara Antuna Martecchinija.

¹⁵ ADN, II b – 9. "(...9 In tanto non devo tra lasciare di dolermi del sud. P. Abb.e Mechitar, che hauendo scritto qua, et in diverse Citta' dell'Asia d'hauer ottenuta da sua santita' la licenza, di Cattolichi possono andar nell'Chiese di scismatici (...)"

¹⁶ Nepoznati autor, Rubrika Vijesti, "Veleugodni gost", *List Dubrovačke biskupije*, 9, Dubrovnik, 1902., 108.

¹⁷ Prijevod Dubravka Škiljana po rukopisu iz Franjevačkog samostana Male braće, rkp. br. 195, *Dubrovnik*, 5, Dubrovnik, 1994., 146.

LITERATURA

Appendini, M. F. (1811.), *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Dubrovnik.

Bach, I. C. (2000.), *Trailing a Blaise a Saint's progress*, doktorska disertacija, Harvard.

Banac, I. (1994.), U Sivasu, na grobu svetoga Vlaha, *Dubrovnik*, 5: 130-133.

Bašić (Bassich), A. (1833.), *Notizie della vita e degli scritti di tre illustri Perastini date alla luce dal sacerdote Antonio Bassich direttore della C. R. Scuola elementare maggiore di Cattaro*, Dubrovnik.

Belamarić, J. (2002.), *Studije iz srednjoevropske i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split: Splitski književni krug.

Boase, T. S. R. (1978.), *The Cilician Kingdom of Armenia*, Edinburgh: Scottish Academic Press.

Božić, I. (1952.), *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, Beograd: Srpska književna zadruka.

Butorac, P. (1999.a), *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast: Izdavačka kuća Gospe od Škrpjela.

Butorac, P. (1999.b), *Opatija sv. Jurja kod Perasta*, Perast: Izdavačka kuća Gospe od Škrpjela.

Cvjetković, B. (1916.), *Sveti Vlaho i Dubrovnik*, Dubrovnik.

Foretić, V. (1980.), *Povijest Dubrovnika do 1808, I*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Games, P. P. B. (1931.), *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo*, Leipzig.

Gjivanović, N. (1907.), Dubrovčani braća Đuro i Jakov (Armeno) Baglivi, *Srđ*, 6: 779-781, 886-888.

Gjivanović, N. (1910.a), Crtice o kultu sv. Vlaha, *List dubrovačke biskupije*, 2: 15-17.

Gjivanović, N. (1910.b), Crtice o kultu sv. Vlaha, *List dubrovačke biskupije*, 12: 118-119.

Gliubich, S. (1856.), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč.

Grmek, M. (1997.), *De fibra motrice et morbosa*, Zagreb: Sveučilište Zagreb – Medicinski fakultet.

Jurić, F. (1921.), *Povijesničko-kulturne crtice o kontaktu Franjevaca u Dubrovniku sa imenom sv. Vlaha*, Dubrovnik.

Korade, M., Aleksić, M., Matoš, J. (1993.), *Isusovci i hrvatska kultura*, Zagreb: Hrvatski povijesni institut u Beču.

Lupis, V. B. (2000.), Iznova o korčulanskoj sakralnoj baštini, *Godišnjak grada Korčule*, 5: 119-127.

Lupis, V. B. (2002.), Don Miho Pešić – dubrovački slikar 18. stoljeća i njegovo doba, *Peristil*, 45: 123-134.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 1-2 (99-100),
STR. 203-217

LUPIS, V. B.:
O ARMENSKO...

Lupis, V. B. (2003.), *Moćnik dubrovačke prvostolnice*, doktorska disertacija, Zadar.

Lupis, V. B. (2004.), Prilozi poznavanju dobrotvorne djelatnosti dubrovačkog zakladnog zavoda Opera pia (Blaga djela) i Javne dobrotvornosti, *Dubrovnik*, 4: 271-299.

Lupis, V. B. (2005.), Historijat istraživanja i novi prilozi poznavanju najstarijeg sloja Moćnika dubrovačke prvostolnice, *Starohrvatska prosvjeta*, III, 32: 129-148.

Lupis, V. B. (2007.), Slikar i heraldičar don Miho Pešić, *Hrvatska misao*, god. XI., br. 4, n.s. sv. 32: 113-125.

Mihaliček, M. (1991./1992.), Barokni portreti iz Perasta, *Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor*, XXXIX-XL, 54: 49-55.

Miović, V. (2003.), *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, Zagreb/Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

Pejić, P. (1985.), Dubrovački franjevci u Svetoj zemlji, *Zbornik Samostana Male braće u Dubrovniku*, str. 266-267.

Skurla, S. (1871.), *Sveti Vlaho biskup i mučenik od Sevasta*, Dubrovnik.

Skurla, S. (1876.), *Ragusa cenni storici*, Zagreb.

Šoljić, A., Šundrica, Z. i Veselić, I. (ur.) (2002.), *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik: Državni arhiv Dubrovnik.

Stewart, A. D. (2001.), *The Armenian Kingdom and the Mameluks: War and Diplomacy During the Reigns of He'um II.*, Netherlands: Brill Academic Publishers.

Tomić, R. (2006.), Slikar Carlo Maratta – dalmatinsko podrijetlo i odjeci u Dubrovniku, *Peristil*, 49: 77-84.

Šišević, I. (1960.), Dubrovčani u Carigradu, *Beritićev zbornik*, Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, str. 1-19.

On Armenian and Croatian Contacts

Vinicije B. LUPIS
Institute of Social Sciences Ivo Pilar –
Regional Centre Dubrovnik, Dubrovnik

Dubrovnik, as an important trade centre between the East and West, was the meeting place of different peoples and cultures. Among the many foreigners in Dubrovnik there were also the Armenians. A special bond between Dubrovnik and Armenia is also the cult of the city's patron saint St. Blaise from Armenian Sebaste, in addition to the older city patron saints of St. Zenobius and Zenobia, who are originally from Lesser Armenia, as is the cult of the Forty Holy Martyrs of Sebaste. Of the Dubrovnik Armenians, who were mostly traders, the most renowned in history is Giuro Baglivi Armeno. The archbishop Rajmund Jelić from Dubrovnik was a religious leader of the Catholic Armenians in Asia Minor at the beginning of the 18th century and exchanged letters with the priest Mkhitar, the founder of the Armenian Catholic Mkhitarist order. The most

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 1-2 (99-100),
STR. 203-217

LUPIS, V. B.:
O ARMENSKO...

important connection between the Armenians and Croats is the Jesuit Josip Marinović from Perast; he wrote the first history of Armenians in the West, thus laying the foundations of contemporary research of Armenian history in Europe. During the 19th and early 20th centuries the citizens of Dubrovnik maintained their contacts with the Armenians resulting in the archbishop of Sebaste's visit to Dubrovnik in 1902. The interest of Dubrovnik's citizens in the place of birth of their patron saint has continued to the present day, which is proof of a permanent spiritual bond connecting the Croatian and Armenian peoples.

Key words: Armenians, St. Blaise, Josip Marinović, Rajmund Jelić, Mkhitar, Smyrna

Armenisch-kroatische Kontakte

Vinicije B. LUPIS
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften –
Zentrum Dubrovnik, Dubrovnik

Dubrovnik ist seit jeher ein wichtiges Handelszentrum am Schnittpunkt zwischen West und Ost sowie Begegnungsstätte vieler verschiedener Völker und Kulturen, zu denen auch die Armenier gehören. Ein besonderes Verbindungsglied stellt dabei der in Dubrovnik gepflegte Kult des Stadtheiligen St. Blasius dar. Blasius stammte aus Sebaste, dem heutigen Sivas (Türkei), das früher von einer großen Anzahl christlich-gläubiger Armenier bevölkert wurde. Weitere verbindende Elemente sind die in Dubrovnik vormals als Schutzheilige verehrten St. Zenobios von Gizerta und St. Zenobia, die beide aus Kleinasien stammten, sowie der Kult der Vierzig Märtyrer von Sebaste. Die in Dubrovnik sesshaften Armenier waren meist Kaufleute; als bekanntester ging Giuro Baglivi – Armen („der Armenier“) in die Stadtannalen ein. Zu Beginn des 18. Jahrhunderts übte der aus Dubrovnik gebürtige Erzbischof Rajmund Jelić das Amt des religiösen Oberhauptes der katholisch-gläubigen Armenier in Kleinasien aus und stand mit Abt Mechitar von Sebasteia, dem Ordensstifter der armenischen Mechitaristen, in regem Briefkontakt. Das allerwichtigste Verbindungsglied jedoch zwischen Kroaten und Armeniern ist der Jesuit Josip Marinović aus Perast. Er verfasste die erste Geschichte der im Westen lebenden Armenier und schuf so die Grundlagen für die moderne Erforschung der armenischen Geschichte in Europa. Im Stadtstaat Dubrovnik pflegte man während des gesamten 19. sowie Anfang des 20. Jahrhunderts Kontakte zu den Armeniern, und im Jahre 1902 weilte der Erzbischof von Sebaste zu einem Besuch in der Stadt. Die Dubrovniker, die sich auch heute noch für die Herkunft ihres Schutzheiligen interessieren, bezeugen in vielerlei Hinsicht ihre Verbundenheit mit dem armenischen Volk.

Schlüsselbegriffe: Armenier, St. Blasius, Josip Marinović,
Rajmund Jelić, Mechitar, Smyrna